



М. ГАЛАЙ

УДК 94(477)

ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ В СФЕРІ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ У 1932 – 1939 РОКАХ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО ВОЄВОДСТВА)

У статті досліджується освітня політика Польської держави в сфері початкової освіти упродовж 1932 – 1939 років. Аналізується нормативно-правова база регулювання діяльності початкових шкіл Другої Речі Посполитої, охарактеризовано провідні тенденції розвитку і функціонування навчальних закладів початкового рівня на теренах Тернопільського воєводства, з'ясовано місце українських початкових шкіл в освітній системі Польщі.

Ключові слова: освітня політика, початкова освіта, Друга Річ Посполита, Львівський шкільний округ, Тернопільське воєводство.

В статье исследуется политика Польского государства в сфере начального образования на протяжении 1932 - 1939 годов. Анализируется нормативно-правовое регулирование деятельности начальных школ Второй Речи Посполитой, охарактеризованы основные тенденции развития и функционирования учебных заведений начального уровня на территории Тернопольского воеводства, выяснено место украинских начальных школ в образовательной системе Польши.

Ключевые слова: образовательная политика, начальное образование, Вторая Речь Посполита, Львовский школьный округ, Тернопольское воеводство.

The article investigates the educational policy of the Polish state in primary education in 1932 – 1939 years. Analyze the legal regulation of the primary schools the Second Polish Republic, described major trends of development and functioning of the elementary schools in the Ternopil province, found a place Ukrainian schools in the educational system in Poland.

Keywords: education policy, elementary education, Second Polish Republic, the Lviv school district, Ternopil province.

Розбудова тісних взаємостосунків української держави з сусідніми країнами зумовлює зростання інтересу серед вітчизняних та зарубіжних дослідників до проблем спільного історичного минулого і зокрема спільної історії українського та польського народів. У цьому контексті неабиякої актуальності набуває дослідження проблем польсько-українських взаємин міжвоєнного періоду, і зокрема теми розвитку

освітньої політики Другої Речі Посполитої в сфері початкової освіти у 1932 – 1939 роках.

Об'єктом дослідження виступає система освіти Другої Речі Посполитої упродовж 1932 – 1939 років.

Предмет дослідження – тенденції і особливості розвитку освітньої політики Польської держави у сфері початкової освіти у 1932 – 1939 роках.

Мета статті полягає у дослідженні характерних особливостей освітньої

політики Польської держави у сфері початкової освіти у 1932 – 1939 роках.

Реалізація мети дослідження передбачає розв'язання наступних завдань: визначення особливостей формування освітньої політики Другої Речі Посполитої у сфері початкової освіти упродовж 1932 – 1939 років та реалізації її на теренах Тернопільського воєводства, з'ясування місця українських початкових шкіл в освітній системі Польської держави.

Хронологічні межі дослідження охоплюють 1932 – 1939 роки. Нижня межа пов'язана з введенням у дію в Другій Речі Посполитій Закону «Про організацію системи освіти» від 11 березня 1932 року, що зреформував систему освіти Польської держави, верхня – нападом нацистської Німеччини на Польщу.

Джерельну базу статті складають, у першу чергу, нормативно-правові акти Другої Речі Посполитої, що регулювали функціонування початкової освіти на теренах Польської держави упродовж 1932 – 1939 років (Закон «Про організацію системи освіти» від 7 липня 1932 року [28] та Закон, змінюючий деякі положення про організацію освіти [27]) та документи Державного архіву Тернопільської області [4-13], зокрема фонду № 52 Тернопільський шкільний інспекторат, які містять широкий спектр інформації про розвиток початкової освіти на теренах Тернопільського воєводства у 1932 – 1939 роках. Окрему групу джерел складають публікації, розміщені на сторінках тогочасної преси, представлені статтями «Для української дитини – українська школа (Промова пос. Дмитра Великоновича, виголошена на бюджетній комісії Сейму в дні 3 лютого 1938 р. при роботі над бюджетом Міністерства освіти)» [14], «Зі статистики шкільництва в Польщі» [15], В. Кузьмович «Невикористані форми громадської активності» [16], «Народне шкільництво Галичини в числах статистики» [17], «Осяги Р. Ш в числах» [18], «Письменність серед українців у Польщі» [19], «Проліменар Міністерства освіти (На

бюджетній комісії Сейму в дні 3 лютого 1938 р.)» [20], «Промова пос. Володимира Кузьмовича (на пленумі Сейму дня 18 лютого 1938 р.)» [21], «Рідна школа в 1932 – 1933 р.» [22], «Рідна школа в 1937 – 38 р.: звітлення Головної Управи Р. Ш. за час від 1 вересня 1937 до 1 жовтня 1938» [23], що розкривають проблеми функціонування системи початкової освіти в Польській державі у 30-х роках ХХ століття, звертаючи значну увагу на освітню ситуацію в Східній Галичині.

Проблеми розвитку освітньої політики Польської держави у сфері початкової освіти в 1932 – 1939 роках вже були предметом наукових досліджень українських та зарубіжних істориків. У першу чергу, заслуговує на увагу монографічне дослідження Б. Ступарика «Шкільництво Галичини (1772 – 1939)» [24], окремих розділ якої присвячений системі освіти 20-х – 30-х років на західноукраїнських землях, що перебували у складі Другої Речі Посполитої. Ця, неодноразово цитована українськими дослідниками праця, дає цілісну картину розвитку початкової освіти в українських воєводствах Польської держави у 1919 – 1939 роках, приділяючи значну увагу розвитку українськомовної освіти на території Східної Галичини упродовж 1932 – 1939 років. У ній автор детально аналізує освітню політику Другої Речі Посполитої міжвоєнного періоду, та її реалізації на західноукраїнських землях, розкриває роль українських культурно-освітніх товариств у боротьбі за українськомовну освіту.

Чимало інформації про розвиток початкової освіти на теренах Польщі у міжвоєнний період знаходимо також у монографії І. Ворончака «Шкільництво на Борщівщині» [2], у якій автор на підставі аналізу широкого кола архівних матеріалів та історичних праць крізь призму освітньої політики Другої Речі Посполитої досліджує формування та розвиток в період міжвоєнного двадцятиліття освітніх закладів на теренах Борщівського повіту Тернопільського воєводства. При цьому звертається значна увага на участі в

освітньому і виховному процесі польських і українських культурно-освітніх товариств та організацій.

Доволі цікавою є також стаття П. Брицького «Українці на становищі національної меншини в Польщі, Румунії та Чехословаччині напередодні Другої світової війни» [1], де в контексті офіційної політики щодо національностей Другої Речі Посполитої розглядається розвиток навчальних закладів з українською мовою навчання на території Східної Галичини і порівнюється становище українців як національної меншини, що проживали в Польщі з становищем українців у Румунії та Чехословаччині.

Виділимо також статтю В. Яремчука «Правовий статус українських шкіл в Республіці Польща у 1919 – 1939 рр.» [25], де автор у контексті аналізу нормативно-правового регулювання освітньої галузі Польської держави міжвоєнного періоду, досліджує розвиток українськомовних освітніх закладів Східної Галичини у 1919 – 1939 роках, з'ясовує місце освіти в політиці Польщі щодо національних меншин.

Серед праць польських дослідників заслуговує на увагу наукове дослідження У. Врублевської «Освітня політика польської держави по відношенню до національних меншин, етнічних та релігійних груп, що проживали на Східних землях Другої Речі Посполитої» [29], присвячена проблемам формування та реалізації освітньої політики Другої Речі Посполитої щодо національних меншин, етнічних та релігійних груп упродовж 1918 – 1939 років.

Однак, не применшуючи ваги усього історіографічного доробку з цієї проблематики, на наш погляд, тема розвитку освітньої політики Польської держави в сфері початкової освіти у 1932 – 1939 роках ще потребує належного наукового вивчення.

Закон «Про організацію системи освіти» [28] від 11 березня 1932 року вніс значні зміни у організацію системи початкової освіти Другої Речі Посполитої. Відповідно до положень цього нормативно-правового акту

початкова школа визначалась організаційною і програмною основою устрою системи освіти Польської держави. Навчання в ній було загальнообов'язковим і тривало 7 років. Воно мало охоплювати дітей у віці від 7 до 14 років. Хворі діти, із фізичними вадами, відстаючі у фізичному чи розумовому розвитку, мали навчатися у спеціальних закладах, спеціальних початкових школах, чи у спеціальних відділеннях (класах).

Здобути загальнообов'язкову початкову освіту можна було в державних початкових школах, у школах іншого типу та вдома. Початкова школа охоплювала семирічний курс навчання. У законі наголошувалося на тому, що початкова школа мала сприяти державі в «організації виховання і навчання загалу на свідомих своїх обов'язків і творчих громадян Республіки, а громадянам тим забезпечити якнайшвидшу релігійну, моральну, розумову і фізичну підготовку, а також кращу підготовку до життя, здібним і талановитим особам з усіх прошарків суспільства уможливити досягнення найвищого наукового та професійного освітнього рівня» [28].

Її програма поділялася на три рівні: перший охоплював початковий рівень загальної освіти, другий – був поглибленням і розширенням першого, а третій – мав підготувати молодь до суспільно-громадського і господарського життя. Окрім того, згідно з законом визначалося, що особливості культурно-економічного середовища, у якому перебувала школа, мали реалізовуватися в навчальному матеріалі усіх трьох рівнів. [28].

Реформа зберегла семирічну обов'язкову початкову загальну освіту. Разом з тим вона ввела організаційне і програмне диференціювання початкових шкіл на школи першого (чотирирічні), другого (шестирічні) та третього (семирічні) ступенів, фактично санкціонуючи відмінності у рівнях навчання вже на першому, обов'язковому рівні навчання [29, с. 121]. Передбачалось, що навчальна програма початкової школи мала

бути складена так, аби уможливити перехід учнів зі шкіл одного типу до другого, з шкіл нижчого ступеня до вищого [28].

Більшість шкіл першого рівня діяло у сільській місцевості, що значно ускладнювало подальший доступ сільських дітей до середніх та вищих навчальних закладів. Фінансові труднощі та відсутність учителів стали причиною того, що значна частина дітей залишалась поза виконанням «шкільного обов'язку». Наприклад, у 1934 – 1935 навчальному році кількість таких дітей складала понад 900 тисяч [3, с. 113]. У виданому роком пізніше «Статуті початкової школи» (1933 р.) [26] визначалися нові правила створення шкільної мережі. Школа І рівня мала мати від 60, а не як раніше 40, до 120 учнів, і у ній мали працювати 1 або 2 учителі. Школи ІІ рівня мали нараховувати від 121 – 160 учнів і мати 3 учителів, а 161 – 210 учнів – 4 учителі. Школа ІІІ рівня, що нараховувала 211 – 260 учнів, мала мати штат з 5 учителів, 261 – 310 учнів – 6 учителів, 311 учнів і більше – 7 учителів [26]. Це призводило до ліквідації значної кількості початкових шкіл у Польській державі.

Українські громадські об'єднання культурно-освітнього характеру, що діяли в Східній Галичині у 30-х роках ХХ століття,

активно виступали за українську за змістом і формою освіти на західноукраїнських землях. Зокрема, з цією метою Українське педагогічне товариство «Рідна школа» скликало 16 березня 1932 р. у Львові загальні збори, домагаючись створення українських народних шкіл на теренах, «замешканих українською людністю» [25]. Ці збори вимагали відміни Закону, змінюючого деякі положення про організацію системи освіти від 31 липня 1924 р. [27], що розпочав масову ліквідацію українськомовних навчальних закладів на теренах Другої Речі Посполитої і поширення двомовних польсько-українських (утраквістичних) шкіл [25].

Саме товариство «Рідна школа» було головним опікуном української приватної початкової освіти на землях Тернопільського, Львівського і Станіславського воєводств у міжвоєнний період. Тільки у 1932 – 1933 навчальному році нараховувалось 33 приватні початкові школи, що діяли за сприяння Рідної Школи, та «підлягали її педагогічному прововоді, наглядові та були на її виключному утриманні» [22, с. 357]. Всього ж в українських школах товариства працювало 144 вчителі та навчалось 5394 учні. Серед учнів цих шкіл було 3286 дітей «рільників» (селян), «зарубників» – 876,

Таблиця 1

Школи Тернопільського шкільного інспекторату у 1935 – 1936 роках

Повіт	Школи							
	1-	2-	3-	4-	5-	6-	7-класні	Загалом
Скалатський	26	19	7	8	1	2	6	69
Тернопільський	38	31	12	11	1	0	10	103
Збараський	42	14	6	3	2	0	2	69
Разом	106	64	25	22	4	2	18	241

[7, арк. 1-6].



Таблиця 2

**Початкові школи Тернопільського шкільного інспекторату в 1937
– 1938 роках**

Повіт	Школи			
	I рівня	II рівня	III рівня	Загалом
Тернопільський	75	16	15	106
Скалатський	48	12	10	70
Збараський	61	5	3	69
Разом	184	33	28	245

[10, арк. 1].

Таблиця 3

Співвідношення представників різних національностей серед вчителів та керівників початкових шкіл Тернопільського шкільного інспекторату (станом на 1 вересня 1937 року)

Повіт	Вчителів				Керівників шкіл		
	Загалом	Поляків	Українців	Євреїв	Загалом	Поляків	Українців
Тернопільський	288	239	34	15	104	100	4
Скалатський	188	170	13	5	69	65	4
Збараський	124	105	16	3	69	62	7
Округ	600	514	63	23	242	227	15

[12, арк. 1].

Таблиця 4

Початкові школи Тернопільського шкільного інспекторату в 1938 – 1939 роках

Повіт	Школи						
	1-	2-	3-	4-	5-	6- і 7-класні	Загалом
Скалатський	25	21	7	6	1	9	69
Тернопільський	42	28	19	2	2	10	106
Збараський	44	15	4	2	5	2	69
Разом	111	64	30	10	8	21	244

інспекторату в 1938 – 1939 роках

[13, арк. 1].

ремісників – 386, промисловців і купців – 49, державних чиновників – 1860, приватних службовців – 256, вільних професій – 47, нижчих державних службовців – 189, 35 сиріт [22, с. 358].

Як у цілому по країні, в Тернопільському воєводстві, реформа мала своїм результатом створення розгалуженої мережі шкіл, щоправда здебільшого представленої школами найнижчого І рівня, що не давали можливості вступу до середніх навчальних закладів [5, арк. 17; 4, арк. 53]. Загалом, станом на 1933 – 1934 навчальний рік у Тернопільському повіті діяло 100 шкіл, з яких 90 І рівня (38 1-класних, 30 2-класних, 9 3-класних і 13 4-класних) та всього 10 навчальних закладів II і III рівнів [6, арк. 21]. Крім того, важливо зауважити і мовленнєву специфіку шкіл повіту. Так з 100 шкіл 54 були з польською мовою навчання, 45 – з польською і українською мовою навчання і тільки одна українськомовна (1-класна в с. Домаморич) [6, арк. 21]. Подібні співвідношення простежуються і у статистичних даних Тернопільського шкільного інспекторату за 1935 – 1939 роки (див. Таблиця 1-4).

За даними на 1 грудня 1937 року в Збараському повіті діяло 69 шкіл, з яких з польською мовою навчання – 46, двомовних з польською і українською мовою навчання – 21 та 3 україномовні. Всі україномовні школи були 1-класними, а крім того, в двох з них працювали виключно вчителі римо-католицького віросповідання, польської народності [11, арк. 5-13]. Подібні дані, станом на той же період, простежуються і у Скалатському повіті, де загалом діяло 70 шкіл, з яких 64 були польськомовними, а ще 6 двомовними, польсько-українськомовними, тоді як україномовної школи взагалі не було. Згідно звітів дирекцій двомовних шкіл, у них працювали виключно вчителі римо-католики, польської народності. Таким чином, можна говорити тільки про відносну двомовність цих закладів [11, арк. 19-30].

Окремо слід зупинитися на питанні санітарно-гігієнічних умов початкових шкіл Тернопільського воєводства, які, як ми бачимо з джерел, були доволі складними. На основі численних звітів шкільних інспекторів Кураторія Львівського шкільного округу 30 липня 1934 р. навіть видала обіжник в справі санітарно-лікарського нагляду над початковими школами, де було перераховано ряд недоліків стану початкової освіти, а саме: недостатність санітарних книг, через що повітові та окружні лікарі після аналізу школи давали лише довільну її характеристику; деякі школи знаходились в орендованих невідповідних, темних, вологих, без підлоги і таких, що не обігріваються, будинках; підлоги в шкільних будинках брудні; недостатньо умивальників з проточною водою, вішалок для верхнього одягу, кошиків для сміття; шкільні лавки погано розміщені; біля приміщення школи відсутні криниці, або ті знаходяться дуже далеко; недостатня ізоляція криниць і погана їх безпечність так, що використана вода повертається до неї; шкільні туалети погано пристосовані, не мають дверей; недостатньо окремих туалетів для хлопців, дівчат і вчителів. З метою усунення перерахованих недоліків Кураторія доручила шкільним інспекторам звертати увагу при кожній перевірці шкіл на санітарний стан шкільних приміщень та добиватись з повітовими або окружними лікарями покращення санітарного стану. Крім того в лікарських звітах містились зауваження про відсутність особистої гігієни, брудний одяг і навіть завушивлення учнів. Тому вчителям потрібно було при кожному зауваженні звертати увагу батьків на гігієнічний стан дитини, яку відправляли до школи [2, с. 62].

Освітня ситуація в Другій Речі Посполитій станом на 1934 – 1935 навчальний рік в цілому ілюструвала процес національної асиміляції українського населення польськими властями. В цілій державі було тільки 457 українськомовних (державних і приватних) шкіл, тоді як польськомовних нараховувалось 23299, а



утраквістичних – 2754. В цьому ж році лише 5% українських дітей навчалися в українськомовних школах, 27% — в утраквістичних, а більшість, 68% – в польськомовних [24, с. 125]. Подібні співвідношення простежуються і в наступні роки [1, с. 76].

Для розуміння особливостей розвитку початкової освіти на теренах Східної Галичини у 30-х роках ХХ століття варто звернути увагу на становище освіти загалом Польської держави. Воно доволі детально описане у статті «Зі статистики шкільництва в Польщі». В ній зокрема зазначалося: «помимо реформи шкільництва 1932 р. в Польщі дуже мало народних шкіл вищого ступеня, хоч якраз цього вимагає реформа, бо народна школа вищого ступеня є основою до переходу до середніх шкіл» [15, с. 16]. Особливо гостро проблема початкової освіти стояла на селі, де «50% складали школи, у яких працював тільки один вчитель, а ще 25% – школи, що мали штат з двох вчителів. Загально же 3/4 сільських шкіл були нижчого типу» [15, с. 16]. «Число 7-класних шкіл у 1931/32 – 1935/36 рр. спало з 1012 до 980. У 1935/36 році складала вони 4%, а 6-класові – 2%. 536 шкіл є такими, де на одного учителя припадає 40 учнів і менше, 4852 – де дітей на 1 вчителя від 81 до 140, а є такі, де число досягає від 141 до 180. Помимо такого перелюднення, школи далеко не готові помістити усіх дітей в шкільному віці і мільйон дітей не користує зі школи» [15, с. 16].

Не змінилась на краще ситуація в початковій освіті Польської держави і у 1936 – 1937 роках. Зокрема в преліменарі Міністерства віросповідань та народної освіти на бюджетній комісії Союму від 3 лютого 1938 року, що подавав аналіз польської системи освіти у 1936 – 1937 рр., зверталась увага на існуванні проблеми у сільській місцевості з школами вищого рівня, і як наслідок «чим вище устроєна школа, тим менше в ній сільської молоді», а особливо складно «складалися відносини молоді з середньою школою», «в гімназіях цілої

Польщі ледве 0,5%, а у високих школах 0,2% сільської молоді» [20, с. 75]. Загалом, як говорилося в документі, «на 400 слухачів у вищій школі 1 сільська дитина», «очевидно причиною є високі шкільні оплати і високі матеріальні засоби на прожиток» [20, с. 75]. Загалом, за даними статистики, у 1936 – 1937 рр. в Польщі нараховувалося 26857 шкіл, з яких у містах діяло 2148 (з них 1955 7-класних), тоді як у селах – 24689 (з них 1037 7-класних) [20, с. 75]. Серед учнів шкіл 1193596 навчалось у містах (з них 1159574 в 7-класних школах), а в сільських школах – 3395000 учнів (з них в 7-класних школах – 542334) [20, с. 75]. Наведені факти яскраво ілюструють диспропорцію, що склалась у системі освіти в сільській та міській місцевостях.

Ще однією серйозною проблемою початкової освіти була відвідуваність учнями школи. Згідно даних станом на початок 1936 – 1937 навчального року тільки в Тернопільському шкільному інспектораті нараховувалось 35404 учні, що були «записані» до місцевих початкових шкіл. З них 11292 у Скалатському, 16865 – Тернопільському повіті та 7246 в Збараському повіті. Станом на 5 квітня 1936 року школи округу відвідувало тільки 33331 учень: у Скалатському повіті – 10602, Тернопільському повіті – 15924, Збараському повіті – 6850. Якщо ж доповнити подані цифри, ще й статистичними даними про кількість дітей, народжених у 1929 – 1923 роках, які фактично мали б відвідувати початкові школи регіону в 1936 – 1937 рр., то ситуація виглядатиме ще катастрофічнішою. Всього в окрузі таких дітей нараховувалося 42361: у Скалатському повіті – 13210, Тернопільському – 20330, Збараському – 8821 [9, арк. 5]. Таким чином, можна говорити, що поза загальнообов'язковою початковою освітою тільки в Тернопільському шкільному окрузі у 1936 – 1937 навчальному році з різного роду причин опинилося більше 9 тисяч учнів при загальному числі дітей, що мали відвідувати початкові школи в більше 42 тисячі. В загальнодержавних

масштабах число таких дітей було значно більшим.

Так, згідно статистичних даних кураторії Львівського шкільного округу, що були подані у статті «Народне шкільництво Галичини в числах статистики», станом на 1937 – 1938 рр., тут діяло 5166 початкових шкіл. З 890078 дітей. зобов'язаних відвідувати школу 59656 – «не мало школи», 3355 – не ходило до школи «бо було їм задалеко», таким чином більше 60000 дітей були «кандидатами на анальфabetів (неписьменних)» [17, с. 233]. Чимало шкіл були настільки переповненими, «що середньо на одного вчителя припадає 61 учень, а в деяких округах і більше», «є багато шкіл, де один вчитель має 100 – 150 дітей і більше» [17, с. 233].

Загалом, у 1937 – 1938 роках в Львівському шкільному окрузі діяло 5008 державних шкіл (3400 І рівня, 919 ІІ рівня, 689 ІІІ рівня) і 163 приватні (88 І рівня, 11 ІІ рівня, 64 ІІІ рівня). Причому навчальні заклади ІІІ рівня склали всього 13 % шкіл округу і концентрувалися здебільшого в містах. Серед державних шкіл було 415 з українською мовою навчання, 834 – з польською, 671 – з польською мовою навчання, де українська мова значилась серед навчальних дисциплін, ще 2195 шкіл були утраквістичними, польсько-українськомовними, 3 школи – німецькомовними, 7 – польсько-німецькомовними, а також 28 – польськомовними, де німецька мова вивчалась серед навчальних предметів. Серед приватних шкіл було 36 українськомовних, 34 польськомовні, 7 шкіл польськомовних. з українською мовою як навчальним предметом, 3 утраквістичні, 76 німецькомовних, 6 польсько-єврейських та 1 єврейська. Якщо прийняти той факт, що утраквістичні школи були по своїй суті польськомовними, то виходить, що на 451 українськомовну школу припадало 3744 польськомовні, що співвідноситься як 13 % до 87 % [17, с. 233]. Загалом в українськомовних школах Галичини у 1937

– 1939 навчальному році навчалось 58441 дитина, що складало тільки 13 % всіх учнів [17, с. 233].

Через прорахунки шкільної влади в розбудові шкільної мережі, попри значні зусилля Міністерства віросповідань та народної освіти, в кінці 30-х років ХХ століття Польська держава не була повністю забезпечена потрібною кількістю шкіл, щоб охопити всіх дітей шкільного віку загальнообов'язковою початковою освітою. Через це відсоток неграмотних громадян Другої Речі Посполитої залишався ще доволі високим [8, арк. 6]. У статті «Письменність серед українців у Польщі» знаходимо дані ІV-го Українського статистичного Річника за 1936 – 1937 роки, підготовленого «Науковим Товариством імена Т. Шевченка у Львові», про рівень освіченості населення Тернопільського воєводства. Згідно даних, поданих у статті, в 1921 р. на 100 осіб у віці вище 10 років з усього населення краю письменних нараховувалося 60,8, а вже 1931 р. – 70,2. Серед міської людності, станом на 1921 р., відсоток писемних складав 77,6 (серед сільської – 57,9), у 1931 р. – 81,3 (на селі – 67,9). Серед чоловіків, станом на 1921 р. – 64,8, жінок – 57,1, а вже 1931 р. – 76,6 і 64,6 відповідно [19, с. 228]. За даними на 1938 рік в Східній Галичині нараховувалося загалом 35 % неграмотного населення, але в краї існували місцевості, де цей відсоток піднімався аж до 52 %, а серед жінок – і до 68 % [19, с. 228].

«Рідна Школа» і на кінець 1937 року була найпотужнішою культурно-освітньою громадською організацією галицьких українців, що опікувалася приватною українськомовною освітою. На цей час при Рідній школі загалом працювало 33 початкові школи з 172 класами, з яких 22 були найвищого ІІІ рівня. В початкових школах Рідної школи навчалось 5554 дітей. Соціальний стан батьків учнів був наступним: 40 % складали діти селян, 28,5 % робітників, 7% нижчих урядовців, 7 % купців і промисловців, 1,5 % представників інших професій. Загалом у початкових



школах Рідної школи працювало 196 учителів [18, с. 40]. Серед 33 початкових шкіл Рідної школи 13 діяло у Львівському воєводстві, 11 – Станіславському і 9 на теренах Тернопільського воєводства [23, с. 378].

Саме за сприяння Рідної школи значних обертів набрала боротьба за українськомовну початкову освіту в Східній Галичині у кінці 30-х років ХХ століття. Широке коло української інтелігенції усвідомлювало необхідність існування українськомовного навчання в краї. Проблеми українськомовної освіти Польської держави в кінці 30-х років вдало охарактеризував Дмитро Великонович: «молодь, пририта тяжкими матеріальними умовами не може думати солідно про науку та працю»; «українське початкове шкільництво майже зовсім зліквідоване через закон від 1924 р., хоч вже давно підготовлений до нього проект змін та він ніяк не приймається, а тим законом, що є, користуватися надзвичайно важко»; «близько 3000 українських вчителів «довгі літа вичікує посади» [14, с. 58-59]. Подібні думки зустрічаємо і у промові Володимира Кузьмовича при роботі над бюджетом Міністерства віросповідань та народної освіти: «на місці, де повинно бути в суспільному організмі українське державне шкільництво є рана, яка дразнить оба громадянства, витворює безумний стан боротьби, стан екс люкс та викликає в українському громадянстві безнадійність, невіру, що може воно в легальній боротьбі поправити свою долю». Володимир Кузьмович наголошує, що «хоч і польські політики говорять про вільний розвиток українського шкільництва, української мови та культури, спираючись на наявність чималої кількості польсько-українських (утраквістичних) шкіл, та вони забувають, що ці школи були створені з 90 % українських шкіл та всього 10 % польських» [21, с. 77]. Автор ставить слухне запитання: «якщо утраквістизм – засіб зближення українського та польського народів, чому поляки не навчаються в утраквістичних школах?» [21, с. 77].

Катастрофічний стан системи освіти в кінці 30-х років Володимир Кузьмович ілюстрував наступними фактами: 1200000 дітей у Польській державі знаходилися поза школою, «без науки», в той час як у самих школах не вистачало більше 30000 вчителів та 45000 шкільних класів. На жаль, немає подібних статистичних даних стосовно українськомовної освіти. Проте, по аналогії, пам'ятаючи що українці склали 1/5 населення Польської держави, В. Кузьмович одержав наступні цифри: 24000 українських дітей знаходились поза школою, по школах не вистачало 6000 учителів та 13000 шкільних класів. Ці дані, звісно, є відносними, але разом з тим зауважимо, що найгірша ситуація з освітою завжди була саме у східних та південно-східних воєводствах [16, с. 102-105]. Володимир Кузьмович також наголошує, що близько 86 % дітей, що закінчили початкову школу не здобувають потім жодної іншої освіти, поза школою залишилося орієнтовно 2-2,5 мільйонів молодих людей і лише 20 % з них здатні до громадської активності [16, с. 103]. Тому важливим завданням для української громадськості мало стати підняття освітнього рівня свого народу та розбудова українськомовної освіти. На жаль, розгортання Другої світової війни не дало можливості втілити намічені кроки в життя.

Отже, намагаючись вирішити проблеми початкової освіти, що окреслились у 20-х роках ХХ століття, було видано Закон «Про організацію системи освіти» від 11 березня 1932 року, що приніс значні зміни у освітню систему Польської держави, створивши цілісну структуру початкової освіти та поділивши початкові школи на школи першого (1-4-класні), другого (5-6-класні) та третього (7-класні) рівнів. Серед характерних рис розвитку початкової освіти в Польській державі у 1932 – 1939 роках можна назвати: продовження розбудови шкільної мережі країни, розгортання боротьби за українськомовну освіту і протидію утраквізму, розширення польсько-української конфронтації у сфері освіти.

Серйозним недоліком проведених змін стало поглиблення диспропорції у рівні початкової освіти в міській та сільській місцевостях.

Список використаних джерел

1. Брицький П.П. Українці на становищі національної меншини в Польщі, Румунії та Чехословаччині напередодні Другої світової війни / П.П. Брицький / Друга світова війна і доля народів України: тези доповідей 2-ї Всеукраїнської наукової конференції, 30-31 жовтня 2006 р. — К.: Сфера, 2006. — С.76-78.
2. Ворончак І. Шкільництво на Борщівщині: Іст. нарис, Ч.1 / І. Ворончак. — Львів: ВЕЛАКС, 2003. — 123 с.
3. Громов Є. В. Організація професійної технічної освіти у Другій Речі Посполитій (1918–1939 рр.). / Є. В. Громов [Електронний ресурс] // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. — 2008. — № 41. — С. 112–115.
4. ДАТО. — Ф. 52. — Оп. 1. — Спр. 7. — 79 арк.
5. ДАТО. — Ф. 52. — Оп. 1. — Спр. 15. — 74 арк.
6. ДАТО. — Ф. 52. — Оп. 1. — Спр. 24. — 21 арк.
7. ДАТО. — Ф. 52. — Оп. 1. — Спр. 182. — 14 арк.
8. ДАТО. — Ф. 52. — Оп. 1. — Спр. 184. — 6 арк.
9. ДАТО. — Ф. 52. — Оп. 1. — Спр. 237. — 74 арк.
10. ДАТО. — Ф. 52. — Оп. 1. — Спр. 311. — 36 арк.
11. ДАТО. — Ф. 52. — Оп. 1. — Спр. 325. — 31 арк.
12. ДАТО. — Ф. 52. — Оп. 1. — Спр. 327. — 4 арк.
13. ДАТО. — Ф. 52. — Оп. 1. — Спр. 371. — 25 арк.
14. Для української дитини – українська школа (Промова пос. Дмитра Великоновича, виголошена на бюджетній комісії Союму в дні 3 лютого 1938 р. при роботі над бюджетом Міністерства освіти) // Рідна школа. — 1938. — Ч. 4. — С. 58-59.
15. Зі статистики шкільництва в Польщі // Рідна школа. — 1938. — Ч. 1. — С. 16.
16. Кузьмович В. Невикористані форми громадської активності / В. Кузьмович // Рідна школа. — 1937. — Ч. 8-9. — С. 102-105.
17. Народне шкільництво Галичини в числах статистики // Рідна школа. — 1938. — Ч. 23. — С. 233.
18. Осяги Р. Ш в числах // Рідна школа. — 1938. — Ч. 3. — С. 39-40.
19. Письменність серед українців у Польщі // Рідна школа. — 1938. — Ч. 13-14. — С. 228.
20. Проліменар Міністерства освіти (На бюджетній комісії Союму в дні 3 лютого 1938 р) // Рідна школа. — 1938. — Ч. 5. — С. 74-76.
21. Промова пос. Володимира Кузьмовича (на пленумі Союму дня 18 лютого 1938 р.) // Рідна школа. — 1938. — Ч. 5. — С. 77-79.
22. Рідна школа в 1932–1933 р. // Рідна школа. — 1933. — Ч. 23-24. — С. 354-376.
23. Рідна школа в 1937 – 38 р.: звіт до Головної Управи Р. Ш. за час від 1 вересня 1937 до 1 жовтня 1938 // Рідна школа. — 1938. — Ч. 23-24. — С. 353-420.
24. Ступарик Б.М. Шкільництво Галичини (1772–1939) / Б.М. Ступарик. — Івано-Франківськ: [б. в.], 1994. — 144 с.
25. Яремчук В. Д. Правовий статус українських шкіл в Республіці Польща у 1919–1939 рр. [Електронний ресурс] / В. Д. Яремчук. — Режим доступу до журналу: <http://radnuk.info/statii/250-istoriuaprava/14976—1919-1939-.html>
26. Kształcenia nauczycieli szkoly powszechnych (podstawowych) lata 1918 – 1939. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до журналу: <http://sites.google.com/site/ksztalcenienuczycieli/organizacja-ksztalcenia-nauczycieli/lata-1918-1939>
27. Ustawa zawierajaca niektore postanowienia o organizacji szkolnictwa. [Електронний ресурс] // Dz.U. 1924 nr 79 poz. 766. — z dnia 31 lipca 1924 r. — Режим доступу до журналу: <http://isap.sejm.gov.pl/Download?id=WDU19240790766&type=2>
28. Ustawa o ustroju szkolnictwa. [Електронний ресурс] // Dz.U. 1932 nr 38 poz. 389. — z dnia 11 marca 1932 r. — Режим доступу до журналу: <http://isap.sejm.gov.pl/Download?id=WDU19320380389&type=2>
29. Wryblewska U. Polityka oświatowa państwa polskiego wobec mniejszości narodowych, grup etnicznych i wyznaniowych zamieszkujących Kresy Wschodnie w II RP / U. Wryblewska // Nauka. — 2011. — № 2. — S. 109-124.

